

Waldemar Jaroch

Polityka karna - strategia punitywna czy liberalna

Studia Prawnoustrojowe nr 15, 49-61

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Jaroch

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Wydział Prawa i Administracji UWM

Polityka karna – strategia punitywna czy liberalna

Polityka to pojęcie, które współcześnie jest używane bardzo często w wielu różnych kontekstach. Potocznie mianem polityki określa się kierunek działań i program danego państwa czy grupy polityków, umiejętność zarządzania sprawami publicznymi, szczególnie umiejętność odnajdywania się i podejmowania działań w granicach określonych możliwości (np. obowiązującego prawa) czy też grę prowadzoną przez partie polityczne w celu zdobycia władzy i płynących z niej partykularnych korzyści.

Polityka karna jest jednym z elementów polityki kryminalnej, przez którą rozumiemy system różnorodnych i powiązanych ze sobą środków państwowych i społecznych skierowanych na zapobieganie przestępczości, usuwanie przyczyn i sprzyjających jej okoliczności oraz maksymalne – w danych warunkach – ograniczanie możliwości występowania wszelkiego rodzaju czynników kryminogennych¹.

Obok polityki karnej na system taki składa się:

1) działalność legislacyjna – poprzez tworzenie norm prawa zapobiegających kryminalizacji życia społecznego, w tym prawa materialnego, proceduralnego oraz określenie metod wykonania orzekanych kar;

2) polityka wykonawcza, obejmująca postępowanie wykonawcze orzeczonych kar (postępowanie resocjalizacyjne, oddziaływanie lecznicze, wychowawczo-poprawcze, fizyczne uniemożliwienie dokonania przestępstwa przez izolację lub stosowanie innych kar dodatkowych)².

Przez politykę karną państwa natomiast należy rozumieć działania polegające na stosowaniu systemu środków karnych i pozakarnych oraz ich skuteczność. Polityka karna obejmuje działania organów ścigania, stosowanie

¹ Zob. A. Krukowski, *Problemy zapobiegania przestępczości*, PWN, Warszawa 1982, s. 94 i nast.

² Ibidem.

środków zapobiegawczych, politykę sądowego wymiaru kary (indywidualizacja wymiaru kary), analizę ustalonych w trakcie postępowania czynników sprzyjających przestępczości i stanowiących nadal realne zagrożenie³.

Wedle S. Pikulskiego: „można przyjąć, że polityka kryminalna jest zespołem działań państwa ukierunkowanych na zwalczanie przestępczości oraz innych ujemnych zjawisk społecznych przy użyciu środków prawnych, a także inicjowanie różnych działań o charakterze ekonomicznym, pedagogicznym i socjologicznym w celu stworzenia sytuacji w państwie, w której występowanie zjawisk społecznych sprzyjających powstawaniu zjawisk przestępczości byłoby poważnie utrudnione i ograniczone”⁴. Polityka karna wiąże się z tworzeniem i odpowiednim stosowaniem środków prawnych o charakterze karnym, ukierunkowanych na zwalczanie zjawisk społecznie szkodliwych noszących znamiona przestępstw⁵.

Brunon Hołyst, przedstawiając całościową strategię zwalczania przestępczości, wyróżnił w polityce kryminalnej następujące obszary:

1) profilaktykę kryminalistyczną, obejmującą zespół działań mających na celu uniemożliwienie popełnienia przestępstwa, w tym zarówno elementy obiektywne sprowadzające się do fizycznej ochrony obiektów i jednostek przed atakiem, jak i indywidualne sposoby ochrony;

2) profilaktykę kryminologiczną, obejmującą zagadnienia genezy i etiologii czynu przestępnego, która operując głównie metodami z zakresu psychologii i pedagogiki społecznej, ma na celu nadanie pozytywnego kierunku aktywności ludzkiej i wywarcie wpływu na zmianę ujemnych postaw i tendencji, a odnosić się może zarówno do pojedynczych jednostek, jak też do społeczeństwa jako ogółu;

3) politykę karną, która ma na celu takie dostosowanie kary do rodzaju i okoliczności przestępstwa oraz osobowości sprawcy, aby kara ta przyczyniła się do spełnienia zadania ochrony społeczeństwa, a jednocześnie gwarantowała, jeżeli jest to możliwe, powrót skazanego do życia w społeczeństwie;

4) profilaktykę penitencjarną, która sprowadza się do samego aspektu wykonania kary i realizacji jej celów, w tym chodzi o takie ukształtowanie warunków jej przebiegu, aby w optymalnym stopniu realizować funkcje resocjalizacji⁶.

System przeciwdziałania przestępczości w bardzo wielu przypadkach posługuje się sankcją karną. Kara kryminalna jest instrumentem prawa karnego o charakterze celowym. Kara realizuje określone cele. Ewolucja kary i karania spowodowała wzrost znaczenia elementu subiektywnego czynu

³ Ibidem.

⁴ S. Pikulski, *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*, [w:] *Współczesne zagrożenia przestępczością i innymi zjawiskami patologicznymi a prawo karne i kryminologia*, pod red. E.W. Pływaczewskiego, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 14.

⁵ Ibidem.

⁶ B. Hołyst, *Kryminologia*, PWN, Warszawa 2001, s. 944 i nast.

przestępnego, co doprowadziło do zainteresowania się osobą sprawcy (dyrektywa prewencji indywidualnej w ustawodawstwie karnym). Profilaktyka penitencjarna zakłada też, że jednym z głównych celów wykonania kary jest resocjalizacja sprawcy przestępstwa. Resocjalizacja powinna dążyć przynajmniej do celu minimum, który zakłada takie ukształtowanie skazanego, aby po odbyciu kary powstrzymał się on od ponownego popełnienia przestępstwa.

W świetle wielu poglądów na temat skuteczności poszczególnych kar ukształtowały się dwa główne kierunki polityki karnej, a mianowicie system punitywne i liberalny. Termin „punitowność” na ogół utożsamiany jest z pojęciami „rygoryzm”, „surowość”, „represyjność”⁷. Strategia punitywne oznacza zatem strategię surowego karania za popełnione czyny przestępne. W opozycji do strategii punitywnej pozostaje koncepcja postulująca łagodniejsze karanie, zwana strategią liberalną. Strategia liberalna powstała jako alternatywa systemu punitywnego, charakteryzującego się wysokimi kosztami stosowanej represyjnej polityki karnej (koszty izolacji więźniów) oraz miernymi efektami, jakie dawał ten system. Nowa strategia postulowała jak największe powstrzymywanie ograniczeń wolności jednostki.

Obie strategię różnią się od siebie zasadniczo. Ze strony kryminologicznej strategia punitywne znajduje oparcie w paradygmacie klasycznym, a następnie neoklasycznym, zakładającym indeterministyczną koncepcję człowieka i sprawcy przestępstwa (wszyscy jesteśmy potencjalnymi przestępcami), co prowadzi wprost do absolutnej koncepcji kary, natomiast strategia liberalna – w paradygmacie pozytywistycznym, zakładającym deterministyczną koncepcję człowieka i sprawcy przestępstwa, co prowadzi do koncentracji na osobie sprawcy przestępstwa jako podstawowym przedmiocie badań (pytanie lombrojańskie: dlaczego jedni ludzie popełniają przestępstwa, a inni nie?)⁸.

Spór o to, która strategia powinna wieść prym w polityce karnej, trwa od dawna i zapewne trwać będzie jeszcze długo. Są bowiem zwolennicy zaostrożenia prawa i stosowania surowego prawa, twierdzący, że tylko surowe kary mogą zapewnić większe bezpieczeństwo i praworządność. Są też przedstawiciele opcji liberalnej, opowiadający się za filozofią resocjalizacji i probacji, uznający karę za ostateczne zło konieczne, w tym pozbawienie wolności za karę wyjątkową. Polityka karna natomiast przyjmuje w każdym przypadku formę planowych działań władzy publicznej w zakresie kryminalizacji (dekryminalizacji) życia publicznego, ustawowego i sądowego wymiaru kary, a także wykonania kary. Działaniom tym nadaje się odpowiednie kierunki, prowadzące do określonego modelu polityki karnej:

1) model represyjny charakteryzuje się ostrym kursem polityki karnej (typowym dla USA),

⁷ M. Melezini, *Punitowność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 14.

⁸ Zob. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2001, s. 40 i nast.

2) model umiarkowany cechuje idea sprawiedliwego karania, adekwatnego do wagi kryminalnej popełnionego czynu oraz potrzeb resocjalizacyjnych sprawcy tego czynu (Szwecja oraz pozostałe kraje skandynawskie),

3) model łagodny, gdy sądy karne stosują w szerokim zakresie kary wolnościowe oraz środki probacyjne (Francja, Niemcy, Czechy, Węgry, Holandia)⁹.

Rekapitulując, należy stwierdzić, iż surowość nie prowadzi do ograniczenia przestępczości, co potwierdzają badania i obserwacje, powoduje natomiast znaczne koszty społeczne, w szczególności ekonomiczne. Stan wiedzy i doświadczenie przemawia przeciwko zaostrzeniu represji karnej jako środka ograniczenia przestępczości. Polityka przyznająca z kolei priorytet resocjalizacji nie powiodła się, mimo zaangażowania ogromnego potencjału materialnego i ludzkiego. Psychologowie badający warunki wykonania kary pozbawienia wolności bardzo silnie podkreślają nieadekwatność stworzonych tam warunków do wymogów prawidłowego funkcjonowania psychicznego i fizycznego jednostki. Wyniki badań psychologicznych wskazują, że w zakładach karnych częściej niż w normalnych środowiskach występują negatywne zmiany w psychice człowieka, zakłócenia w sferze świadomości, uczuć i procesu podejmowania decyzji, co w konsekwencji bardzo często prowadzi do zaburzeń w zachowaniu.

W dyskusji nad problematyką penitencjarną zaznacza się zatem duży pesymizm i niewiara w skuteczność kary pozbawienia wolności jako środka readaptacji społecznej. Wskazać przy tym należy inne, alternatywne próby rozwiązania problemu, jak chociażby koncepcja sprawiedliwości naprawczej. Filozofia sprawiedliwości naprawczej, zmieniając nacisk z kary na naprawę emocjonalnych i materialnych szkód wyrządzonych przestępstwem, zmierza do zastąpienia karania pojednaniem zawsze, gdy jest to uzasadnione¹⁰. Wedle tej koncepcji sprawiedliwość nie jest definiowana jako kara, ale jako naprawa¹¹.

Stopień punitowności prawa karnego może być oceniany zarówno z punktu widzenia stanowienia, jak i stosowania prawa. Założenia kodeksu karnego z 1997 r.¹² polegały na uznaniu, że:

- 1) kara kryminalna nie stanowi panaceum na zjawisko patologii społecznej;
- 2) efektywność prawa karnego nie jest zależna w decydującym stopniu od surowości represji, ale od wykrywalności przestępstw, zebrania materiału dowodowego, szybkości, sprawiedliwości oraz racjonalności orzekanych kar;
- 3) należy ograniczyć karę pozbawienia wolności do sprawców szczególnie groźnych przestępstw, gdy wymagają tego względy ochrony społecznej, wobec innych zaś stosować środki polegające na pozbawieniu korzyści z przestępstwa i ograniczaniu praw, tudzież wymagać naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem;

⁹ S. Pikulski, op. cit., s. 15–16.

¹⁰ M. Płatek, M. Fjesta, *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, Liber 2005, s. 46.

¹¹ Ibidem.

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553) – dalej jako k.k.

4) podstawową wartością jest ochrona godności człowieka, zarówno jako pokrzywdzonego, jak i sprawcy przestępstwa, a także ochrona dóbr służących człowiekowi, jego rozwojowi i pokojowemu współżyciu z innymi ludźmi¹³.

W stosunku do kodeksu karnego z 1997 r. formułowany był zarzut, że rezultatem filozofii przyjętej przy jego tworzeniu było automatyczne wyłączenie, ograniczanie i łagodzenie dolegliwości karnej wszędzie tam, gdzie tylko to możliwe. Podkreślano, że redukcja odpowiedzialności karnej nastąpiła trzystopniowo:

1) pierwszy stopień to liberalizacja zasad odpowiedzialności karnej określonych w części ogólnej kodeksu karnego z 1997 r.;

2) drugi stopień polegał na zawężeniu znamion wielu typów przestępstw bądź przenoszeniu znamion konstytuujących dotychczasowe typy kwalifikowane do typów podstawowych;

3) trzeci stopień to redukcja sankcji, zawężenie odpowiedzialności, redukcja sposobów działania (przykładem przestępstwo płatnej protekcji)¹⁴.

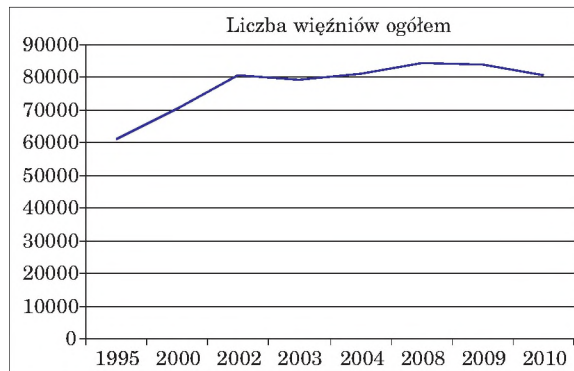
Jaki jest zatem kształt aktualnej polityki karnej w Polsce? Realizowany kierunek polityki karnej powodował ogromny wzrost liczby osób uwięzionych – z 61,1 tys. w 1995 r. do 84,3 tys. w 2008 r. (zob. tab. 1). Tego rodzaju zmiany nie były podyktowane względami politycznokryminalnymi, ponieważ w tym czasie nie zwiększyła się w sposób wyraźny liczba przestępstw o znacznej szkodliwości społecznej.

Tabela 1

Liczba więźniów (tymczasowo aresztowanych i skazanych) w Polsce

Wyszczególnienie	1995	2000	2002	2003	2004	2008	2009	2010
Liczba więźniów ogółem	61136	70544	80467	79281	81163	84321	84003	80728

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki Statystyczne GUS.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych tabeli 1.

¹³ M. Nałęcz, *Wprowadzenie do Kodeksu karnego*, CH Beck, Warszawa 2008, s. VII.

¹⁴ Zob. wywiad z zastępcą prokuratora generalnego Andrzejem Kryżem, „Rzeczpospolita” z 15 kwietnia 2003 r.

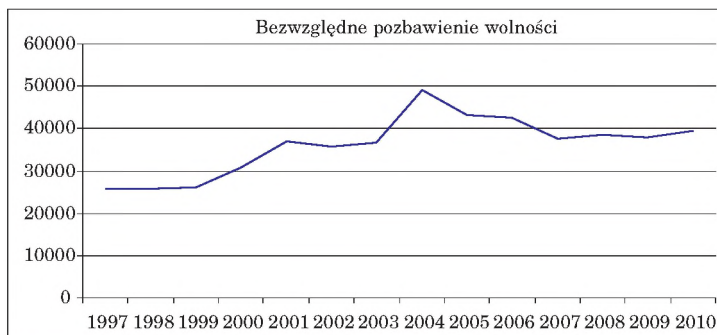
Wyrazem realizowanej polityki karnej, obok liczby uwięzionych, jest skala orzekanych kar bezwzględnej pozbawienia wolności (zob. tab. 2).

Tabela 2

Kara bezwzględnego pozbawienia wolności w latach 1997–2010

Lata	Bezwzględne pozbawienie wolności
1997	25806
1998	25942
1999	26171
2000	30748
2001	37076
2002	35898
2003	36698
2004	49129
2005	43136
2006	42549
2007	37685
2008	38495
2009	37913
2010	39582

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 4*, Warszawa 2009; *Rocznik Statystyczny GUS*, Warszawa 2009 i 2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych tabeli 2.

Z odnotowanych danych wynika, że do roku 2004 mieliśmy do czynienia z wyraźną tendencją rosnącą w orzekaniu kar bezwzględnego pozbawienia wolności. Powyższe było wynikiem represyjnej polityki karnej także pod rządami kodeksu karnego z 1997 r. W latach 2004–2007 odnotowywano spadek liczby orzekanych kar bezwzględnego pozbawienia wolności, co pozostawało w określonej relacji do stopnia zagrożenia przestępczością. Od roku 2004 bowiem do 2008 r. stwierdzano systematyczny spadek liczby przestępstw (zob. tab. 3). Od 2008 r. ponownie mamy do czynienia z niewielkim wzrostem orzekanych kar bezwzględnego pozbawienia wolności.

Tabela 3

Postępowania wszczęte, przestępstwa stwierdzone w latach 1999–2011

Rok	Postępowania wszczęte	Przestępstwa stwierdzone
2011	981480	1159554
2010	964614	1138523
2009	994959	1129577
2008	968620	1082057
2007	1014695	1152993
2006	1156031	1287918
2005	1235239	1379962
2004	1296356	1461217
2003	1248082	1466643
2002	1277420	1404229
2001	1275418	1390089
2000	1169185	1266910
1999	1075869	1121545

Źródło: www.statystyka.policja.pl

Co charakterystyczne, przestępczość w Unii Europejskiej wzrosła w okresie 1995–2006 zaledwie o 0,5%¹⁵. Największy wzrost (4,2%) odnotowano w przestępczości narkotykowej (handel narkotykami), kradzieżach (3,8%), przestępstwach z użyciem przemocy (3,9%); wyraźny natomiast spadek odnotowano w kradzieżach samochodów (5,3%) i kradzieżach z włamaniem (3,0%)¹⁶. W świetle przedstawionych danych należy stwierdzić, że przestępczość w Unii Europejskiej znajduje się na relatywnie stałym poziomie. W roku 2006 liczba przestępstw we Francji wyniosła 3 725 588, w Niemczech – 6 304 223, w Słowacji – 115 152, a na Litwie 75 474¹⁷. Co charakterystyczne w tym przypadku, stwierdza się brak określonej tendencji (przestępczość pozostaje na relatywnie tym samym poziomie). Wydaje się, że z podobną sytuacją mamy do czynienia od 2009 r. również w Polsce (zob. tab. 3).

W świetle prowadzonych rozważań należy też zwrócić uwagę na współczynniki uwięzienia na 100 tys. mieszkańców (współczynniki prizonizacji) w poszczególnych państwach, które są bardzo zróżnicowane: od 22 w Indonezji do 694 w Rosji i 577 w USA. W Europie Zachodniej wahają się od 26 na Cyprze do 122 w Hiszpanii. Dla zobiektywizowania tej sytuacji jako podstawę porównawczą przyjęto państwa UE położone w bezpośrednim sąsiedztwie z Polską oraz Francję (zob. tab. 4).

¹⁵ C. Tavares, G. Thomas, *Statistic in focus*, "Crime and Criminal Justice" 2008, nr 19, s. 1.

¹⁶ Ibidem.

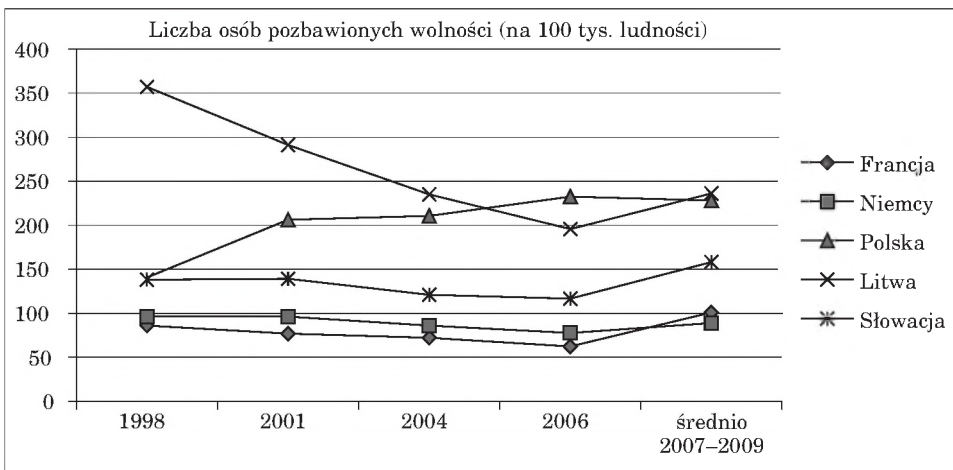
¹⁷ Ibidem, s. 2.

Tabela 4

Osoby pozbawione wolności w wybranych krajach UE (na 100 tys. ludności)

Państwo	1998	2001	2004	2006	Średnio w 2007–2009
Francja	86	77	72	62,4	101
Niemcy	96	96	86	77,6	89
Polska	140,6	206,1	210,5	232,5	228
Litwa	357	291	235	195,8	236
Słowacja	138	139	121	116,7	158

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Melezini, op. cit., s. 470, 472, 509–510, 544–545 oraz A. Siemaszko i in., op.cit., s. 165, 217; Informacja statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych tabeli 4.

Analiza danych wskazuje, że we wszystkich wymienionych krajach, oprócz Polski, mieliśmy do czynienia z tendencją spadkową w latach 1998–2006. W Polsce natomiast nastąpił wzrost liczby osób pozbawionych wolności przypadających na 100 tys. ludności z 140,6 w 1998 r. do 232,5 w 2006 r. Wskazuje to na represyjny charakter polityki karnej.

Kolejnym kontrowersyjnym argumentem w sporze dotyczącym realizowanej polityki karnej pozostaje kwestia stosowania kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

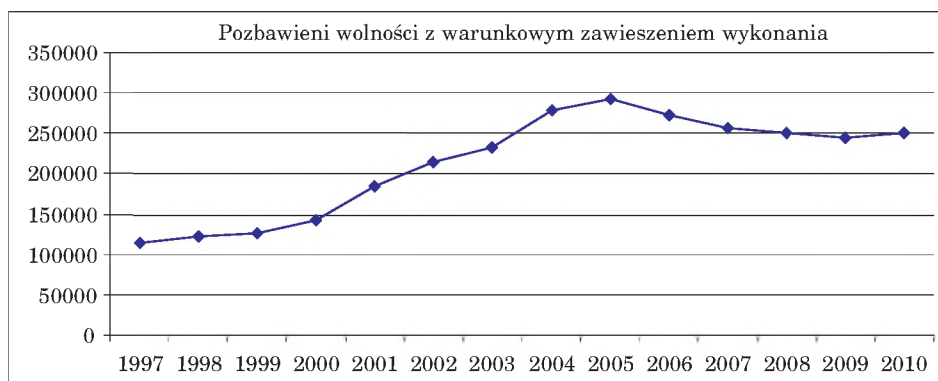
Z analizy danych wynika, że od 1997 r. do 2005 r. mieliśmy do czynienia ze stałym wzrostem liczby orzekanych kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania (zob. tab. 5). Później odnotowano tendencję spadkową z 291 409 w 2005 r. do 243 974 w 2009 r. Jednym z argumentów za stosowaniem warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności, obok względów probacyjnych, jest dramatyczna sytuacja w zakładach karnych (ogromne przeludnienie).

Tabela 5

**Pozbawieni wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania kary
w latach 1997–2010**

Lata	Pozbawieni wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania
1997	116 159
1998	123 410
1999	127 437
2000	143 497
2001	184 819
2002	214 485
2003	233 055
2004	278 338
2005	291 409
2006	272 653
2007	257 141
2008	250 774
2009	243 974
2010	251 087

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Siemaszko i in., op. cit., s. 96; *Rocznik Statystyczny GUS*, Warszawa 2009 i 2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych tabeli 5.

Na uwagę zasługuje uchwała Senatu Rzeczypospolitej z dnia 3 czerwca 2004 r., w której czytamy m.in.: „Senat Rzeczypospolitej Polskiej wyraża zaniepokojenie wysokim poziomem zagrożenia przestępczością w Polsce, w tym dużym wskaźnikiem powrotu do przestępstwa (recydywy) oraz szerzącą się przestępczością młodzieży, mimo częstego orzekania kary pozbawienia wolności i stosowania tymczasowego aresztowania. Dramatyczna jest sytuacja w zakładach karnych, gdzie ogromne przeludnienie uniemożliwia działalność resocjalizacyjną, kierując cały wysiłek służby więziennej na zapew-

nienie spokoju i bezpieczeństwa osadzonych i personelu. Kompromitacją państwa grozi istniejąca sytuacja, gdy około 25 tys. skazanych na karę pozbawienia wolności z różnych przyczyn nie odbywa tej kary, a których w razie ustąpienia tych przyczyn nie pomieściłyby istniejące zakłady karne. [...] Nowa polityka karna powinna być oparta na idei sprawiedliwości naprawczej, zgodnie z którą postępowanie karne nie koncentruje się na odwecie, lecz zmierza do zadośćuczynienia pokrzywdzonemu i społeczności oraz do poprawy sprawcy. [...] Konieczne jest podjęcie i systematyczne prowadzenie, adresowanych do szerokiego kręgu odbiorców, intensywnych działań informacyjnych mających na celu przełamanie stereotypowych przekonań społeczeństwa, że skuteczne zwalczanie przestępczości wymaga zwiększenia represyjności karania, a w szczególności stosowania tymczasowego aresztowania i długoterminowych kar pozbawienia wolności. Należy propagować w nich ideę sprawiedliwości naprawczej i system środków probacyjnych”¹⁸.

Uchwała nie była realizowana, a problem stał się jeszcze bardziej aktualny, bowiem liczba oczekujących na więzienie wzrosła z 25 tys. do ponad 40 tys. skazanych.

W dyskusjach nad kierunkami zmian w polityce karnej oraz w oficjalnych zapowiedziach postulowano wprowadzenie systemu kar krótkoterminowych. Porównanie statystyk innych państw prowadziło do wniosku, że stosuje się tam częściej bezwzględne kary pozbawienia wolności, ale są to kary krótkoterminowe. Analizując dane w tym zakresie w Polsce, należy stwierdzić, że najczęściej orzekane są kary pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 1 roku (zob. tab. 6). Od roku 2005 obserwujemy natomiast wzrost udziału kar pozbawienia wolności do 6 miesięcy, co jest wyrazem zmiany polityki karnej i uwzględnieniem postulatu stosowania kar krótkoterminowych.

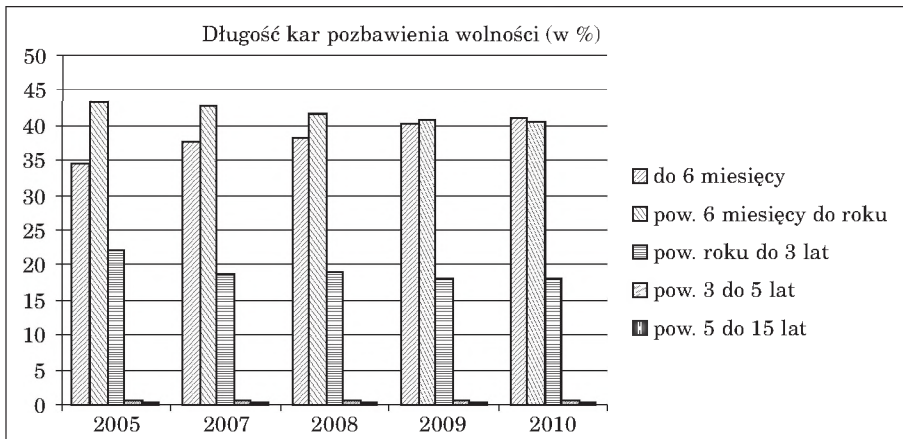
Tabela 6

Długość orzekanych kar pozbawienia wolności (w %)

Wymiar kary pozbawienia wolności	Lata					
	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Do 6 miesięcy	18,8	34,4	37,6	38,2	40,2	41,1
Pow. 6 miesięcy do roku	49,6	43,3	42,9	41,8	40,7	40,4
Pow. roku do 3 lat	29,9	22	18,8	19	18,1	18,2
Pow. 3 do 5 lat	1,1	0,7	0,5	0,7	0,6	0,6
Pow. 5 do 15 lat	0,5	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Roczników Statystycznych GUS 2000–2011.

¹⁸ M.P. z dnia 15 czerwca 2004 r., nr 26, poz. 431.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych tabeli 6.

Poważnym problemem istniejącym w polskim systemie karania jest instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia, z której polskie sądy korzystają zbyt często. Nie rozgranicza ona ryzyka powrotności do przestępstwa skazanych. Odnosi się ona do wszystkich skazanych, w tym także do tych, którzy powinni zostać poddani ściślejszemu nadzorowi¹⁹.

Jak widać, na podstawie obowiązującego kodeksu karnego można prowadzić zarówno rygorystyczną, jak i łagodną politykę karną. Uwagi, iż cechą kodeksu karnego z 1997 r. jest nadmierna liberalizacja odpowiedzialności karnej, nie znajdują potwierdzenia w orzekanych karach. Należy podkreślić, iż regulacje z 1997 r. dały szerokie możliwości indywidualizacji odpowiedzialności karnej. Polski kodeks zawiera dyrektywę pierwszeństwa kar wolnościowych, czyli wykonywanych w warunkach probacji. Poza tym przewiduje środki karne związane z poddaniem sprawcy próbie, jak warunkowe umorzenie postępowania karnego czy warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary. Ta liberalizacja stworzyła możliwości realizacji polityki karnej o umiarkowanym nasileniu represyjności. Jednocześnie obowiązujące regulacje dają także możliwości zaostżenia represji karnej.

Pośród istniejących kar najsilniej krytykowana jest kara pozbawienia wolności i jej wykonywanie. Podstawową wątpliwość nasuwa resocjalizacyjne oddziaływanie tego środka. Główny ekonomiczny argument za stosowaniem więzień w miejsce grzywny to z kolei fakt, że wielu popełniających przestępstwa nie jest w stanie zapłacić grzywny w wymiarze, który miałby optymalny efekt odstrasżający. Ponadto więzienie izoluje przestępców, podczas gdy grzywna nie, wreszcie więzienie wywołuje silniejszy efekt odstrasżania. Do-

¹⁹ H. Machel, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Wyd. UG, Gdańsk 2006, s. 193.

datkowo, tak jak obecnie w USA, uważa się, że zapobieganie przestępczości przez izolację jest podstawowym powodem istnienia kary więzienia.

Analiza orzecznictwa sądów karnych prowadzi do szeregu wniosków na temat funkcjonowania systemu karania. Przede wszystkim należy podkreślić represyjną politykę karną, co nie wynika ze stanu zagrożenia przestępczością. Wymownym przykładem represyjnej polityki karnej jest wysoka, w porównaniu do innych państw europejskich, liczba osadzonych. Istniejący model stosowania kary izolacyjnej, choć stanowi niekiedy dotkliwą formą karania, to daje słabe efekty resocjalizacyjne. Adaptacja skazanych do warunków więziennych nie sprzyja procesowi resocjalizacji, a wręcz jest elementem destrukcyjnym. Poza tym pozbawianie wolności drobnych przestępców poprzez ich izolację stanowi zbyt duże obciążenie dla budżetu państwa. Konieczne wydaje się zatem poszukiwanie tańszych i lepszych sposobów oddziaływania na przestępców. Istnieje potrzeba stosowania nieizolacyjnych kar kryminalnych oraz rozwijanie służb społecznych, jak właściwa służba kuratorska.

Przebywający w 2006 r. w Polsce wybitny amerykański specjalista od polityki karnej James Q. Wilson podczas swego wykładu oraz dyskusji z licznie zgromadzonymi prawnikami, socjologami i ekonomistami wielokrotnie podkreślał, że kary, jakimi dysponuje państwo, to tylko jeden ze skutecznych środków w walce z przestępczością. Bardzo istotna jest bowiem jakość pracy policji i wymiaru sprawiedliwości, a jeszcze ważniejsze są czynniki społeczne²⁰. Zdaniem wymienionego, to lokalne społeczności, kościoły, stowarzyszenia obywatelskie, a przede wszystkim rodzina mają największy wpływ na postawy i zachowania ludzi. W walce z pospolitą przestępczością pełnej skuteczności nie gwarantują ani surowe kary, ani łagodność i resocjalizacja.

O zmianach w polityce karnej decyduje kilka przesłanek, a do najważniejszych zaliczyć należy zagrożenie przestępczością, opinię społeczną, koszty ograniczenia przestępczości, funkcjonowanie systemu prawa karnego oraz międzynarodowe standardy prawa. Jeżeli chodzi o zagrożenie przestępczością, to od 2004 r. mamy do czynienia z tendencją spadkową przestępstw i ustabilizowaniem się na relatywnie stałym poziomie. Wyniki badań opinii społecznej, mimo wyraźnego rygoryzmu wobec ciężkich przestępstw (zabójstwa, zgwałcenia, rozboje, ciężkie pobicia i uszkodzenia ciała), wskazują na możliwość racjonalnego kontynuowania zmian i reformy polityki karnej. Wedle międzynarodowych standardów prawa orzecznictwo karne powinno być zgodne z nowoczesnymi i humanitarnymi tendencjami polityki karnej, wyrażającymi się w szczególności w ograniczaniu orzekania kary pozbawienia wolności, stosowania postępowań alternatywnych, takich jak mediacja, prowadzenie polityki dekryminalizacyjnej, a główny nacisk należy położyć na zapobieganie przestępczości.

²⁰ „Rzeczpospolita” z 3 października 2006 r.

Zmiany, jak zwykle w takich sytuacjach, budzą poważne wątpliwości. Co charakterystyczne: kodeks karny z 1997 r. jest oceniany jako liberalny, natomiast realizowana polityka karna okazuje się represyjna. Główne kierunki działań w zmianach polityki karnej to: wprowadzenie systemu kar krótkoterminowych, zaostrzenie kar za niektóre kategorie przestępstw, liberalizm w stosunku do przestępstw o mniejszej szkodliwości. O ile postulat stosowania kar krótkoterminowych znajduje niemal powszechną akceptację i wydaje się, że nie wymaga to szczególnych zabiegów legislacyjnych (taką możliwość dają obowiązujące obecnie przepisy karne), o tyle zarówno zaostrzenie kar, jak i liberalizm wobec drobniejszych przestępstw wywołują obawy przed ich skutkami. Problemem polskiego ustawodawstwa jest jego surowość i konserwatyzm, choć z drugiej strony – absolutnie nie wymusza ono tak bardzo represyjnego orzecznictwa. Od ustawodawcy sięgającego po karę wymaga się z kolei, by respektował m.in. ogólną zasadę proporcjonalności spodziewanych korzyści i strat (zasada proporcjonalności używanych środków do zakładanych celów).

Z doświadczeń wynika, że ani surowość kary, ani łagodność i resocjalizacja nie gwarantują pełnej skuteczności w walce z przestępczością. Natomiast obok kar, jakimi dysponuje państwo w walce z przestępczością, istotna jest jakość pracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Niezwykle ważne w sensie etiologicznym przestępczości pozostają problemy tkwiące głęboko w społeczno-ekonomicznej strukturze społeczeństwa albo w wadliwym funkcjonowaniu tych struktur.

Summary

Penal Policy – punitive or liberal strategy

Keywords: criminal policy, penal policy, penalty, system of crime counteraction, strategies of crime counteraction, models of penal policy.

The author tries to evaluate the penal policy from the Polish and European perspective. He defines basic concepts such as criminal policy, penal policy and characterizes the main areas of interest from the penal policy viewpoint. The author distinguishes two main streams of penal policy: punitive and liberal systems. He analyzes statistical data on penalties imposed, the scale of prisoners and use of probation. The analysis of the penal law states, according to the author, the liberal nature of the penal legislation that includes priority directive on libertarian penalties, which is executed in conditions of probation. From the analysis of criminal jurisprudence there is a number of conclusions about the functioning of the penalties, but first of all it should be emphasize the repressive penal policy, which is not due to the threat of crime. The author points out weaknesses in a repressive way of preventing crime and emphasizes the need for non-custodial criminal penalties and a development of social services, such as appropriate curatorial service.